

Пушонкова Оксана Анатоліївна,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, соціальних та політичних наук
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
orcid.org/0000-0002-8390-6806
krapki@ukr.net*

П'язнін Сергій Дмитрович,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, соціальних та політичних наук
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
orcid.org/0000-0003-3746-1743
pian@ukr.net*

КУЛЬТУРА ПАМ'ЯТІ У МИСТЕЦЬКИХ РЕФЛЕКСІЯХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЄКТУ «ВІЙНА В УКРАЇНІ: ВІЗУАЛЬНІ ВИМІРИ ПАМ'ЯТІ»)

Статтю присвячено дослідженню особливостей мистецьких рефлексій культури пам'яті в умовах російсько-української війни. Семантичні виміри війни розкриваються у мистецтві, у різноманітні виражальних засобів сучасних медіа, нових комунікативних практиках, теоретичних розвідках феномену пам'яті у культурно-травматичному дискурсі. У комунікативному проєкті «Війна в Україні: візуальні виміри пам'яті» (на матеріалі мистецької акції ВОЛЬНАНОВА) відстежено особливості впливу мистецьких рефлексій на взаємодію індивідуальної і колективної пам'яті. Метою статті є розкриття особливостей культури пам'яті у комунікативних проєктах, що звернено до мистецьких рефлексій подій російсько-української війни. Методологія дослідження спирається на культурологічний, аксіологічний, герменевтичний підходи, що дозволяє гранично широко дослідити культуру пам'яті під час війни у міждисциплінарних контекстах зокрема у культурно-травматичному дискурсі. Наукова новизна полягає в тому, що охарактеризовано зміни в емоційній культурі та культурі пам'яті українців протягом року війни, обґрунтовано комунікативну, просвітницьку, культуротворчу та терапевтичну роль мистецьких проєктів, що присвячено осмисленню війни у візуальних образах. У процесі дослідження автори дійшли висновку, що у полі візуальних образів, побудованих на наративах війни, індивідуальне і колективне узгоджуються у динамічному комунікативному дискурсі травми війни, що дає імпульс для розкриття екзистенційних переживань як авторів, так і глядачів, подолання детермінованих травмами війни режимів мовчання та емоційної стагнації, сприяє адаптації до нових умов цивілізаційних викликів, розвитку критичного мислення та здатності вирішувати концептуальні дилеми у стані культури «війна». Важливості набувають нові функції наративних практик (розширене оповідання), естетичних практик (вираження почуттів за допомогою образів), комунікативних практик (обговорення та порівняння концептів). Досліджено особливості метафоричної мови і характер поєднання різних часових і просторових вимірів пам'яті, що презентує важливу зміну в культурі пам'яті українців: перехід від вираження емоційного переживання травматичного досвіду до його осмислення у концепті, більш ширшому контексті індивідуальної історії і колективної пам'яті. Це відповідає індивідуалізму, як родовій рисі ідентичності українців та тенденціям формування нової колективності під час війни, яка заснована на живому діалозі.

Ключові слова: культура пам'яті, воєнне мистецтво, візуальна мова, наративні практики, індивідуальна і колективна пам'ять, культурно-травматичний дискурс.

Pushonkova Oksana,
*Candidate of Philosophical Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Philosophy, Social and Political Sciences
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
orcid.org/0000-0002-8390-6806
krapki@ukr.net*

Pianzin Serhii,
*Candidate of Philosophical Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Philosophy, Social and Political Sciences
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
orcid.org/0000-0003-3746-1743
pian@ukr.net*

CULTURE OF MEMORY IN ARTISTIC REFLECTIONS ON WAR (BASED ON THE PROJECT “WAR IN UKRAINE: VISUAL DIMENSIONS OF MEMORY”)

The article is devoted to the study of the peculiarities of artistic reflections on the culture of memory in the context of the Russian-Ukrainian war. The semantic dimensions of the war are revealed in art, in the variety of expressive means of modern media, new communication practices, and theoretical studies of the phenomenon of memory in cultural and traumatic discourse. The communication project “War in Ukraine: Visual Dimensions of Memory” (based on the material of the VOLNANOVA artistic action) traces the peculiarities of the influence of artistic reflections on the interaction of individual and collective memory. The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the culture of memory in communication projects, which is addressed to artistic reflections on the events of the Russian-Ukrainian war. The research methodology is based on cultural, axiological, and hermeneutical approaches, which allows for a very broad study of the culture of memory during the war in interdisciplinary contexts, including cultural and traumatic discourse. The scientific novelty of the study is that it characterizes the changes in the emotional and memory culture of Ukrainians during the war year, and substantiates the communicative, educational, cultural, and therapeutic role of art projects that focus on understanding war in visual images. In the course of the study, the authors concluded that in the field of visual images based on war narratives, the individual and the collective are reconciled in a dynamic communicative discourse of war trauma, which gives an impetus to reveal the existential experiences of both authors and viewers, and viewers, overcoming the regimes of silence and emotional stagnation determined by the trauma of war, promotes adaptation to new conditions of civilizational challenges, development of critical thinking and the ability to solve conceptual dilemmas in the state of the culture of war. New functions of narrative practices (extended storytelling), aesthetic practices (expression of feelings through images), and communicative practices (discussion and comparison of concepts) are gaining importance. The features of metaphorical language and the nature of the combination of different temporal and spatial dimensions of memory are studied, which represents an important change in the culture of memory of Ukrainians: the transition from expressing the emotional experience of traumatic experience to its comprehension in a concept, a broader context of individual history and collective memory. This is in line with individualism as a generic feature of Ukrainian identity and the tendencies of forming a new collectivity during the war based on a lively dialogue.

Key words: culture of memory, war art, visual language, narrative practices, individual and collective memory, cultural and traumatic discourse.

Актуальність теми дослідження. Осмислення наслідків впливу на свідомість громадян повномасштабної війни в Україні звертає увагу дослідників на засади формування культури пам’яті з її рефлексіями історії та реабілітаційними практиками «зцілення пам’яттю».

Контексти війни створюють поле сенсів, які розкриваються передусім у культурно-травматичному дискурсі, адже люди мають інакше пояснювати реальність, єднатися, спілкуватися, формувати нову культуру мислення всередині спільної для усіх травми війни. Людина

як суб'єкт культури опиняється у «засорі» між символічними полями пам'яті та маніпулятивними технологіями новітніх інформаційних війн. У комунікативному проєкті «Війна в Україні: візуальні виміри пам'яті» (на матеріалі мистецької акції ВОЛЬНАНОВА) відбулась спроба поєднання колективної синергії і персональних екзистенційних маршрутів, осмислення особливостей культури пам'яті під час війни.

Тему мистецької рефлексії війни у вимірі філософії та на прикладі акції ВОЛЬНАНОВА було представлено на Міжнародному круглому столі «Музейна педагогіка в умовах воєнного стану» 26 травня 2022 року на онлайн-платформі Інституту педагогіки НАПН України (О. Гладун, 2022; О. Пушонкова, 2022) та на IV міжнародній науковій конференції ПСМ «Проблеми методології сучасного мистецтвознавства і культурології» (16–17 листопада 2022 року) під час роботи секції «Мистецтво і політика: українське мистецтво в умовах широкомасштабної війни» (О. Гладун, 2022).

Метою статті є розкриття особливостей культури пам'яті у комунікативних проєктах, що звернено до мистецьких рефлексій подій війни. Завданнями статті є дослідження особливостей культури пам'яті за рік повномасштабного вторгнення у комунікативному проєкті «Війна в Україні: візуальні виміри пам'яті» (Черкаський обласний художній музей, березень 2023 р.), який було реалізовано на матеріалі мистецької акції ВОЛЬНАНОВА як низку тематичних інтерактивних зустрічей відвідувачів з авторами робіт. Важливим завданням є дослідження змін рефлексії війни від початку повномасштабного вторгнення до його річниці (відкриття виставки ВОЛЬНАНОВА відбулось 24 лютого 2023 року).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Пам'ять досліджується у ХХ столітті у міждисциплінарному полі історії, музеєзнавства, культурології, філософської антропології, психології тощо. Увага до культури пам'яті набуває актуальності у добу модернізму, коли пам'ять вже не артикулюється традицією у повному обсязі. Увагу дослідників привертають різні її аспекти, формується уявлення про *культуру пам'яті* загалом і зокрема: часові модуси пам'яті (А. Бергсон), індивідуальну і колективну пам'ять (М. Хальбвакс), пам'ять як образотворення (А. Варбург), пам'ять як

комунікативний феномен (Я. Ассман, А. Ассман), «місця пам'яті» (П. Нора), пам'ять як наратив (Й. Рюзен, П. Рікер), «режими історичності» (Ф. Артог) тощо.

Контексти війни актуалізують вивчення пам'яті у культурно-травматичному дискурсі: П. Штомпка (колективна травма); А. Нейл (національна травма); Дж. Александер (культурна травма); К. Еріксон (спільноти втрати); К. Каруш (дослідження травми війни у вимірі часу), П. Каннертон (перформативні аспекти пам'яті травми) та ін. Межі культурно-травматичного дискурсу є умовними, якщо ми розглядаємо травму у студіях пам'яті, адже це включає більш ширший вимір – ідентичності, зокрема національної. Українські дослідники Л. Нагорна, А. Киридон, Я. Поліщук, І. Бондаревська, О. Кісь, Р. Голик, В. Кебуладзе, М. Козловець, Б. Парахонський, Г. Яворська, А. Коник, О. Пухонська та багато інших розкривають культуру пам'яті крізь призму менталітету і ідентичності українців, загалом історії України. Парадигма пригадування, як основа національно-екзистенційної методології у дослідженнях культури пам'яті, висвітлює необхідність системної ревізії історіографії, прагнення з часів незалежності створити цілісну концепцію національної ідентичності, долаючи заангажованість і недоторканість авторитетів, фальшування і замовчування. Зі здобуттям незалежності ці питання стали особливо актуальними. В умовах повномасштабного вторгнення уваги потребують часові вектори змін у культурі пам'яті українців.

Основні результати дослідження.

У триванні російсько-української війни актуалізуються проєкти, які звертаються до моделей пам'яті не просто як до звичайних конфліктів інтерпретації або результатів розщеплення світу на певні полярності. Радикальність сучасних інформаційних війн викликає спротив: рух до істинної історії, бачення її закономірностей в морально-етичному модусі, відродження автентичного українського мислення. М. Козловець зазначає, що «складність пошуку українською нацією власної ідентичності може бути пояснена багаторазовою зміною в українській історії природи поняття «чужого»» (М. Козловець, 2009, с. 485). Змістовне наповнення цього поняття впливає на образ минулого і заважає побачити витoki сили і незалежності, шляхи

реалізації власних національних інтересів, а не інтересів найближчих сусідів.

Накопичення культурних травм, зокрема у добу тоталітаризму, поступово формувало режими *маскування* й *мовчання*, які позначаються в критиці історіографії як *фальшування* і *замовчування*. За часів незалежності долалися стереотипи свідомості, і у цьому процесі найважливішою стає рефлексія спільного минулого, значущих образів і символів української культури. Стан війни стає предметом досліджень з різних позицій: зміни у масовій свідомості (В. Резнік, О. Бурова), трансформації ідентичності (Н. Костенко), ціннісних пріоритетів (О. Жуленьова, О. Горбачик), її нарративних фреймів (О. Злобіна), адаптаційних опцій (Р. Шульга Н. Соболева, А. Соболев) тощо (Українське суспільство в умовах війни, 2022).

Російсько-українська війна (яка спочатку отримала назву гібридної, а з 24 лютого набула статусу повномасштабного вторгнення) триває з 2014 року і вже має своє осмислення у культурологічному, історичному, соціологічному аспектах. 24 лютого 2023 року у Черкаському обласному художньому музеї відкрилася виставка мистецької акції ВОЛЬНАНОВА. Предметом висвітлення в акції стала «зухвала війна, яку розв'язала Росія проти України, та ті актуальні соціальні проблеми, які вона принесла з собою, ті зміни у культурній ідентичності та національній самосвідомості, які стали основою героїчного опору і руху до перемоги» (О. Гладун, 2022, с. 134). Взяти участь в цій акції погодилися Національна спілка художників України, провідні мистецькі виші та спеціалізовані кафедри. Візуальну онлайн-платформу акції було розміщено на базі Черкаського художнього музею та на популярній Behance-платформі (<https://www.behance.net/volnanova>).

Акція містить дві номінації: «Арт» і «Дизайн», «учасникам було запропоновано створити художні образи, візуальні меседжі мікс-медіа щодо подій війни, розкрити візуально зміст понять «свобода», «національна гідність», «мир у світі», «цивілізаційний вибір України», «героїзм», «жертвовність», «історична правда», висвітлити сучасні контексти термінів фашизм», «геноцид» тощо» (О. Гладун, 2022, с. 49–50). Акцію створено для привернення уваги до проблеми війни в Україні. Універсальність візуальної мови дає можливість

розуміти її меседжі в будь-якій країні світу. Ці меседжі – різноманітні образи. Про війну зазвичай розповідають документальною мовою фактів, але через образи пам'яті відбувається перенесення історії у візуальний простір. І ця історія вже має свої етапи. Тому предметом дослідження у комунікативному проекті «Війна в Україні: візуальні виміри пам'яті» стала власне пам'ять. Увагу привернули твори, які з'явилися протягом року війни, відбувалось спілкування з художниками і дизайнерами – авторами робіт.

Війна спричинила шок і нав'язала нову структуру реальності. В цих умовах важливо визначити не лише *що* пам'ятати, а *як* пам'ятати, аби сформувати силу опору на культурному рівні. Мистецька акція ВОЛЬНАНОВА різними засобами візуальної мови в мистецтві плаката і живописних творах презентувала різні світоглядні. Художники і дизайнери представили своєрідний щоденник: зображення дійсності, що їх оточує, опис цієї дійсності і своїх переживань в екзистенційно спрямованих текстах, які супроводжують візуальні образи. Виведення у медійний та виставковий простір історії, яку вже можна осмислити, сприяє формуванню нової колективної спільності – це спосіб єднання і глибинної рефлексії того, що відбувається. В основі ВОЛЬНАНОВИ лежить «ідея спільного поля актуального мистецтва, мистецтва «тут і зараз», як швидкої суспільної реакції на політичну ситуацію в Україні. Це – миттєва відповідь у візуальних образах на події, які часто представлено у різних виданнях та сайтах суто в інформаційному ключі, у сухих текстах та фотодокументах» (О. Гладун, 2022, с. 135). Тут присутня «жива» пам'ять очевидців, волонтерів, звичайних громадян – реакція на початок війни і поступово – створення концепції, осмислення нових образів: зброї (вибухові міни, ракети, дрони), ворога-варвара, різновидів укриття, пустих очниць зруйнованих багатопверхівок, крові, як символу фізичного життя й ціни, яку платять українці в цій війні тощо. Травми зазвичай замовчуються, про них не хочеться згадувати, говорити, але вони потребують повернення з забуття. Пошук моральних засад колективної пам'яті є непростим і тривалим процесом, у колективній творчості долається режим травми. Символи прапора, тризуба, воїнів ЗСУ, як уплетено в орнаменти

української вишиванки, хатинки, поля й лани – ці живі і життєствердні символи єднають, адже в них наше минуле, теперішнє і майбутнє.

У межах комунікативного проекту особливу увагу привернули роботи М. Жулінського, В. Сидоренка, Д. Бур'яна, О. Толкачової, М. Гладька, А. Чебикіна, В. Ковтуна, В. Дороша, Я. Шведа, К. Чернявського, О. Сокуренько та інших талановитих митців. Було створено комунікаційний майданчик. Зважаючи на те, що твори презентували досвідчені художники та студентська молодь, мали можливість спостерігати діалог різних світоглядів, відстежити особливості образних систем різних поколінь, синергію думок.

На проекті відбулись творчі зустрічі з художниками і дизайнерами Л. Півтористою, А. Лисенко, Б. Савченком, В. Стрибунець, В. Кривоносом. Дізнавались, як в різних умовах і обставинах спротиву художники зберігають пам'ять про події війни, як реальний досвід її переживання втілюється в моментах теперішнього, як образи звертають до історичних контекстів минулого та окреслюють майбутнє. Якою візуальною мовою говорить Україна про війну та презентує себе у світі? Якою є наша власна візуальна мова рефлексії війни? Відвідувачі долучалися як учасники, як спікери, як дослідники сучасного мистецтва та культури пам'яті.

Роботи більшості художників перших днів війни – про лють, жах і неприйняття реальності, про молитву і пошук оберегів. У роботі дизайнерки Анастасії Лисенко «Мотанка» втілено її відчуття зради, удару у спину, що виражено у переплетенні струменів крові з візерунками вишитого одягу ляльки-мотанки. Богдан Савченко відтворює перші хвилини війни у роботі «Лютий ранок» (гра слів). Кетяг калини стікає соком, який асоціюється з кров'ю, автор через візуальні образи передає розпач, алогізм того, що відбувається, бажання прокинутись. Це момент переживання своєрідного небуття перед новим самоусвідомленням, коли відбувається концентрація спротиву.

Більш пізні роботи вже містять складні концепти осмислення війни, в них присутня часова перспектива, закладені важливі ідеї і образи дії. У серії Лілії Півтористої «Крим – частина нас» представлено ідею Криму як єдиного культурного простору через п'ять ракурсів бачення

історії Криму, граней його культурної ідентичності та неповторних візій. Це інша світоглядна платформа вільного Криму, але який пам'ятає депортацію і анексію, знає свою справжню історію. Валентина Стиранець у роботі «Українське сонце» відтворила образ за мотивами його опису в інтерв'ю з Джохаром Дудаєвим, де воно виступає символом перемоги. Процес пошуку з величезної кількості солярних символів тривав кілька місяців, адже довелося опрацювати багато фольклорних і релігійних джерел. Нарешті образ було знайдено. Разом з відвідувачами розглядали символічні репрезентації архетипу сонця. Володимир Кривонос у своїх комунікативних плакатах показав війну як реальність, яку ми маємо визнати. Його роботи спонукали до обговорення історії України, інформаційної зброї ворога, засобів спотворення історії і культурної пам'яті. Кремлівський тероризм представлено у вимірі фальшування історії, тотального насильства і безкарності, агресивної пропаганди. Звернення до злочинів сталінського режиму і путінської влади спонукало до роздумів про причини повторення з покоління в покоління хибних міфів радянщини, засобів формування мислення, що унеможливило спокуту, покаяння, критичне ставлення до дійсності – імперське мислення. Обговорення на комунікативному проекті формує рефлексію не лише у спробах вилучити з забуття факти власної історії і історії свого народу, а й оцінки логіки дій ворога, символів його «віри».

Обговорення війни у вимірах різного досвіду (волонтера, воїна, того, хто перебуває в окупації або втратив близьку людину) створює своєрідний резонанс пам'ятей, адже «чи не найбільш важливим у проблемі створення нарративу подолання культурної амнезії є суспільний резонанс щодо певної події» (О. Пухонська, 2017, с. 4). П. Рікер, який досліджував колективні і індивідуальні виміри пам'яті описав модель «етичне значення якої легко передбачити» і яку він назвав «моделлю обміну пам'яттями» (П. Рікер, 2004, с. 191). На основі цієї моделі будуються «нарративні ідентичності», як мета і результат їх взаємодії.

На колективному рівні формується спільна модель пам'яті. Проте «колективне» не означає «достовірне». Істотною рисою сучасної війни гібридного типу є «феномен приховування реального змісту за невизначеністю»

(Б. Парахонський, Г. Яворська, 2019, с. 551). Інформаційна війна руйнує «колективне тіло», спотворює його. Величезна кількість катастроф та травматичного досвіду акумулюється в надрах колективної пам'яті, але погодимось з О. Пухонською, що культурну амнезію посттоталітарного соціуму викликають штучні корективи пам'яті, важелі непомітного «репресивного впливу на соціум» (О. Пухонська, 2017). Здолання штучно завданої амнезії передбачає питання смислу.

На наш погляд, можливості комунікативних проєктів, що розвивають мистецькі рефлексії війни, розкриваються саме у спільності, яку можна назвати сучасним «місцем пам'яті». Адже відомо, що «спільне переживання трагедії структурує «живу пам'ять», оскільки з рівня усної традиції вона переходить на рівень інституалізації, яка в майбутньому може стати офіційною політикою пам'яті» (А. Коник, 2019, с. 48).

Отже, у комунікаційному полі проєкту утворюється перетин «нарративних ідентичностей». Це дозволяє не лише спільно пережити травму, а зцілити розриви пам'яті новими образами, що компенсують нестачі (сміливості, впевненості, знань, аргументації). Саме у живій комунікації, як особливому «місці пам'яті», відновлюється рівень колективної довіри (яка теж сприяє зціленню травм війни), спільної причетності до загальнолюдських цінностей.

На думку французького дослідника П. Нора, автора концепції «місць пам'яті», пам'ять у своїх місцях зосереджує найважливіше і зберігає відчуття власної неперервності. Пам'ять-архів, жива пам'ять, меморіали як уламки спогадів, живі «місця пам'яті» містять «актуальні колективні спогади» (P. Nora, 1996). Вони відтворюються у ритуальних практиках, нівелювання і знищення яких є знищенням пам'яті. Автор називає це «десакралізацією» і «відмовою від пам'яті» (P. Nora, 1996, с. 6). Сакральність місць пам'яті в культурі забезпечує не власне меморіал, а можливість колективного спогаду у цьому місці. Меморіали у своїй мовчазній присутності розкривають досвід травми, яку було спільно пережито. Але насправді цей досвід є доступним не лише в меморіалах, але й у творчості в гранично широкому розумінні слова, у культурних метафорах, які прихований символічний зміст виражають мовою образів,

в живому діалозі (в якому актуалізується комунікативна пам'ять – пам'ять найближчих до нас поколінь).

Візуальне мистецтво у цьому контексті тяжіє до літературних форм, які супроводжують його у взаємному розкритті певного спільного нарративу. Літературна творчість є особливим схвищем пам'яті, оскільки накопичує та транслює культурний досвід соціуму чи індивіда через хронотопи. Промовляння замовчуваного досвіду травми через художню метафору бачимо у творах П. Загребельного, М. Вінграновського, В. Малика, Ю. Мушкетика, Ю. Андруховича та ін. Для українців у часи самозабуття саме література виступала осередком пам'яті, містила культурні коди істинної історії, в той час, як панувала ідеологічна, заангажована її версія. Я. Поліщук наголошує на здатності української літератури певні географічні території «наповнювати символічним змістом» (Я. Поліщук, 2018, с. 6), у розширенні і заглибленні лакун пам'яті долаючи її порожнечу, транзитність, мінливість. Такі динамічні «місця пам'яті» є протиставленням, а можливо заміщенням статичних «зліпків» історії, адже в українській літературі міститься жива історія народу. Пам'ять – це образотворення, а не застиглий образ, це образотворення навіть на глибинному рівні несвідомого. Розуміння цього дає робота з архетипами і символами, через які відтворюється певний ідеальний стан поза дуалізмом «війна–мир». Це – абсолютний мир, стан незнання війни. Така настанова дозволяє не «застрягати» на минулому (що є характерним для російської моделі історичної пам'яті), протидіяти колективному регресу-злиттю, у який дуже легко потрапити через ілюзії, колективні фантазії, маніпуляції інформаційної пропаганди. Це принципове розмежування напрямів роботи з архетипами потребує граничного розширення контекстів пам'яті, які включають тіло, емоції, почуття й власне умови творення базового нарративу.

Висновки. Аналіз мистецьких рефлексій проєкту «Війна в Україні: візуальні виміри пам'яті» дозволив зробити висновки, що з початку повномасштабного вторгнення на перший план виходять відчуття і сприйняття візуальних образів і символів, які ідентифікують нашу країну, наш народ. Ці візуальні образи зчитуються як такі, що йдуть з нашого

спільного кореня колективної історії та дещо інакше структурують теперішнє і майбутнє. Калина, сонях, образ матері, образи захисників, янголів включено в сучасні семантичні контексти війни і миру, створюють візуальний простір їх осмислення.

Нові образи сприяють формуванню усталеної картини світу у період суспільних потрясінь. Такі проекти виступають як «місця пам'яті», де поглиблюються, розширюються, узгоджуються їх індивідуальні і колективні аспекти, актуалізуються пізнавальні, світоглядні, культуротворчі, терапевтичні функції у вимірі певної групової ідентичності, формується символічна система оповідання про війну поза режимами мовчання та емоційної стагнації. Відбудовується шлях до осмислення української історії в контексті російсько-української війни.

Уявлення про спільне минуле зберігається не лише на свідомому рівні, але більшою мірою – на несвідомому. Долучення через індивідуальний прояв до колективного досвіду у новітніх динамічних «місцях пам'яті» – це можливість перетворення конструкції колективної пам'яті на власний візуальний і наративний проект.

Протидія травмі – це робота з метафорою на межі між індивідуальним і колективним, що максимально наближує до реальності подій. У комунікативному проекті живого діалогу твір мистецтва виступає агентом комунікації, що обумовлює вибір драматургії як межового зв'язку між твором і наративом. У динаміці комунікації важливості набувають нові функції наративних практик (розширене оповідання), естетичних практик (вираження почуттів за допомогою образів), комунікативних практик (обговорення та порівняння концептів).

Мистецькі проекти, які присвячено подіям війни, завдяки використанню метафоричної мови поєднують різні часові і просторові виміри пам'яті та презентують нові наративні практики, що уможливають перехід від вираження емоційного переживання травматичного досвіду до його осмислення у концепті, більш ширшому контексті індивідуальної історії і колективної пам'яті. Це відповідає індивідуалізму, як родовій рисі ідентичності українців та тенденції формування нових колективних практик під час війни, заснованих на живому діалозі.

Список використаних джерел:

1. Гладун, О (2022). Міжнародна мистецька акція ВОЛЬНАНОВА. Матеріали міжнародного круглого столу «Музейна педагогіка в умовах воєнного стану» 26 травня 2022 року / за наук. ред. С. Довгого. Київ: Національний центр «Мала академія наук України». С. 134–136.
2. Гладун, О (2022). Міжнародна мистецька акція ВОЛЬНАНОВА як діалог світоглядів. Тези IV Міжнародної наукової конференції «Проблеми методології сучасного мистецтвознавства і культурології» (16–17 листопада 2022 року). Київ: Інститут проблем сучасного мистецтва. С. 49–51.
3. Козловець, М. (2009). Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
4. Коник, А. Російсько-український конфлікт у дзеркалі ЗМІ: війна в пам'яті та війни пам'ятей: *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Випуск 45. С. 44–51.
5. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: (2019) монографія / Б. Парахонський, Г. Яворська. Київ: НІСД, 2019. 560 с.
6. Поліщук, Я. (2018). Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі. Чернівці: Книги – ХХІ, 2018. 272 с.
7. Пухонська, О. (2017). Культурна амнезія: від суспільного до літературного дискурсу незалежності: Синопис: текст, контекст, медіа, № 1 (17), 2017. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2017_1_3 (дата звернення 20.04.2023).
8. Пушонкова, О. (2022). Філософія сучасної війни і місця музею. Матеріали міжнародного круглого столу «Музейна педагогіка в умовах воєнного стану» 26 травня 2022 року / За ред. С. Довгого. Київ: Національний центр «Мала академія наук України». С. 327–331.
9. Рікер, П. (2004). Яким має бути новий етос Європи? *Дух і літера*. № 13-14. С. 188–199.
10. Українське суспільство в умовах війни. 2022 (2022): Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. С. Головахи, С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 410 с.
11. Nora, P. (1996). Between memory and history / *Realms of Memory: Rethinking the French Past*. New York, Vol. 1: Conflicts and Division. Pp. 3–25.

References:

1. Hladun O. (2022). Mizhnarodna mystetska aktsiia VOLNANOVA. [International art event VOLNANOVA]. Muzeina pedahohika v umovakh voiennoho stanu. Kyiv: Natsionalnyi tsentr «Mala akademiia nauk Ukrainy»: 134–136 [in Ukrainian].
2. Hladun O. (2022). Mizhnarodna mystetska aktsiia VOLNANOVA yak dialoh svitohliadiv. [Volnanova International Art Event as a Dialogue of Worldviews]. Problemy metodolohii suchasnoho mystetstvoznavstva i kulturolohii. Kyiv: Instytut problem suchasnoho mystetstva: 49–51 [in Ukrainian].
3. Kozlovets M. (2009). Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii [The Phenomenon of National Identity: Challenges of Globalization]: Monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
4. Konyk A. (2019). Rosiisko-ukrainskyi konflikt u dzerkali ZMI: viina v pamiaty ta viiny pamiatei [The Russian-Ukrainian Conflict in the Mirror of the Media: War in Memory and Wars of Memories]: Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia journalism: 45, 44–5 [in Ukrainian].
5. Parakhonskyi B. Yavorska, H. (2019). Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl [The Ontology of War and Peace: Security, Strategy, and Meaning]: monohrafiia. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
6. Polishchuk Ya. (2018) Hibrydna topohrafiia. Mistsia y ne-mistsia v suchasni ukrainskii literaturi [Hybrid topography. Places and non-places in contemporary Ukrainian literature]. Chernivtsi: Knyhy. KhKhI [in Ukrainian].
7. Pukhonska O. (2017). Kulturna amnezii: vid suspilnoho do literaturnoho dyskursu nezalezhnosti [Cultural Amnesia: From the Public to the Literary Discourse of Independence]: Synopsys: tekst, kontekst, media: 1 (17) URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2017_1_3 (data zvernennia 20.04.2023) [in Ukrainian].
8. Pushonkova O. (2022). Filosofiia suchasnoi viiny i misiia muzeiu [The philosophy of modern warfare and the mission of the museum]. Muzeina pedahohika v umovakh voiennoho stanu. Kyiv: Natsionalnyi tsentr «Mala akademiia nauk Ukrainy»: 327–331 [in Ukrainian].
9. Riker P. (2004). Yakym maie buty novyi etos Yevropy? [What should be the new ethos of Europe?] Dukh i litera. № 13–14. [in Ukrainian].
10. Nora P. (1996). Between memory and history. Realms of Memory: Rethinking the French Past. New York, Vol. 1: Conflicts and Division. Pp. 3–25.